

Ali DOĞAN

Artvin Vali Yardımcısı

Mümtaz Sütçüoğlu

1 936 yılının yirmi dokuzuncu günüydü. Kaymakamlık Nüfus İdaresinin olduğu katın sağdan ilk odasında önünde bir ton evrakla oturan memur “harareti alır” inancıyla bardak bardak götürdüğü çayından höpürdeterek bir yudum daha alıp ağzını şapırdattıktan sonra şöyle bir kafasını kaldırıp masanın önünden koridorun sonuna değin uzanan kuyruğa baktı. Nasıl yetişecekti bu kadar adamın soyadı? İğne atsan yere düşmezdi. Koridorda yüzlerce insan ellerinde evrakla sıranın kendilerine

gelmesini bekliyorlardı. Yan masada da onun yanındaki masada da vaziyet farklı değildi. Memur, çay bardağını tablasına bıraktı, sigarasından bir fırt çekti, sigarayı kül tabağına bıraktı, eline kalemi alıp hemen önünde duran ve gözünün içine içine bakan yaşlı adama doğru sigaranın dumanını üfledikten sonra sordu:

- Evet emmi. Söyle bakalım soyadı olarak neyi münasip gördün?
- “Çerçiyen” olacak oğlum, dedi adam. Aile mesleğidir bizde, diye de izah etti sorulmadığı halde.

- Olmaz emmi, o iş yaş, dedi me-mur. İhtiyar şaşırıldı:
- Neden oğlum?
- Kanun bizi Türkçe haricinde soyadı vermekten menediyor da ondan.
- İyi de oğlum benim babam Karsî Çerçiyân Ezop Efendi diye bilinir. Dedemin babasını da Karsî Çerçiyân Aram Vigen diye bilirler. Ben şimdi soyadı olarak soyumun adını alamayacak mıyım?
- Emmi kanun ve nizamname buna manidir. “-yan, -zade, -of, -viç...” gibi ilaveleri yazamıyoruz. Bak ne diyeceğim, gel bunu Çerçi yapalım. Kanuni müddetin dol-masına üç gün kalmış zaten, sen de uğraşma, beni de uğraştırma. Benim dediğim ismi beğenmiyor-san al burada liste var, seç beğen birini.

Memur bir liste uzattı adama. Yeni alfabeyle daha yeni yeni alışılan bir dönemde yaşlı adam listeyi eline aldı, şöyle bir baktı. Yaşından hiç beklenmeyecek bir çeviklikle oku-maya başladı: **“Yılmaz, Öztürk, Kaya, Demir, Şahin, Çelik, Yıldız, Yıldırım, Aydın, Özdemir, Arslan, Doğan, Çelik, Kara, Koç, Kurt, Özkan, Aslan, Şimşek...”** Liste uzayıp gidiyordu. Daha ilk sayfayı bitirme-den adamın yüzü düştü, listeyi me-mura geri uzattı.

- Tamam oğlum, sen gene “Çerçi” yaz bari. N’apalım, devletin kanu-nuna karşı mı gelelim, dedi nâçar.
- Tamam amca. “Karen Çerçi” diye yazıyorum. Yakıştı da haa, dedi memur gülümseyerek. Hüviyet kâğıdını doldurduktan sonra mührü bastı.
- Müdür bey imza edecek bunu, diyerek adama uzattı.

- Sağol oğlum, diyen adam müdür odasının yolunu tuttu.

Son bir haftada yaşanan yüzlerce sohbetten biriydi aslında bu so-hbet. Aşağı yukarı iki sene evvel So-yadı Kanunu çıkmış, kanunla herkes kendine uygun bir soyadı bulmakla emrolunmuştu. Lakin kanunda öyle her istenen soyada müsaade veril-memişti. Sözelimi soyad; rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleri ihtiva etmeye-cek, edebe uygun olacak, iğrenç ve gülünç olmayacaktı. Tabi bunların takdiri idari makamlara bırakılmıştı. Ancak Türk milletinin galiba genle-rinde olan her işi son güne bırakma

**Lakin Kanun
hükmü açtı:
“Kendiliklerinden soyadı
seçmeyenler... hakkında
karar vermek salâhiyeti
ana kütüğün bulunduğu
yerin en büyük mülkiye
memuruna...” aitti.**

alışkanlığı burada da nüksetmiş, aylarca bekleyen halk soyadı almak için nüfus dairelerine hücum etmiş-ti. Haddizatında bu yüksek dozda-ki paniğin sebebi, kanuna soyadı al-mayanların para cezasına çarptırıl-mağı ve dahası soyadlarının valilerce ve kaymakamlarca re’sen verilece-ğinin dercedilmiş olması, bunun da radyo yayınları, tellallar ve muhtar-lar vasıtasıyla halka duyurulmasıydı.

Yaşlı adam elinde yeni nüfus kâğıdı ile Nüfus Müdürünün kapısını çaldı. İçeriden yükselen öfkeli bir “geeel” sesi onu içeri davet etti. Adam te-laşla kasketini başından çıkarıp eline

aldı, önünü ilikledi, kapının kolunu aşağı itip içeri girdi. Nüfus Müdü-rü ceketini çıkarmış, kravatını iyice gevşetmiş, önünde oturan yaşlıca adama laf anlatmaya çalışıyordu. Odada üç de genç adam vardı fakat onlar büyük bir hürmetle ayakta bekliyorlardı:

- Bak amca, sabahtan beri anlatıyo-rum, her aile reisi kendi soyadına kendisi karar verecek. Senin üç oğ-lunun ikisinin bir soyadı, diğerrinin başka bir soyadı alması idare olarak bizi alakadar etmez.

- Yapma Müdür Bey oğlum, bu oğ-lan diğer kardeşlerine küs, onlarla aynı soyadı almak istemez. Biz ela-leme ne deriz sonra? Bizim soya-dımız Sepetçioğlu olacak, bu “ben soyadımı Delibalta koyacağım” diye tutturmuş. Siz devletsiniz, bir şey deyin buna, aklını yitirmiş.

- Amca daha kaç sefer söyleyece-ğim, isteyen istediği soyadı alır. Gerçi istediği soyadı alamıyor ama neyse orayı karıştırmayalım şimdi. Oğlum için de geçerli aynı hürriyet. Ben nasıl derim akli ba-şında, kanunen reşit adama “sen de babanın soyadını al” diye? Oğ-lan sizin, aile sizin, soyadı sizin... Ben karışmam. Kanunun verdiği mühlet üç gün sonra doluyor. Size kalmış, dedi müdür usanmış bir edayla. Başını iki yana sallay-an adam son bir umut:
- Kaymakam Beye çıksak, belki onun bir salâhiyeti vardır bu ko-nuda? Müdür artık o kadar bu-nalmıştı ki:
- Amca buna Kaymakam Beyin de edeceği bir şey yok, lakin arzu edersen çık, bir görüş ama yeter ki artık bana sormayın n’olur, di-yerek ayağa kalktı.

Onun ayağa kalkmasıyla odadaki-lerin de hareketlenmesi bir oldu. Baba önde, üç oğlu arkada kapıya yöneldiler. Kapıdan çıkan adam bir şeyler mırıldanıyor, muhtemelen inatçı oğluna verip veriştiyordu. Bu sırada yaşlı amca titreyen ellerle müdüre yaklaştı. Müdür hiç ses etmeden eliyle yaşlı adamın elindekini işaret etti. Adam memur tarafından verilen nüfus kâğıdını müdüre uzattı, müdür imzaladı, adam başını sallayarak ve dudaklarından belli belirsiz dökülen bir teşekkürle odadan dışarı çıktı.

Aynı dakikalarda Kaymakamın makam odasında ilçe eşrafından iki adam bir yandan bol köpüklü kahvelerini yudumlarken bir yandan da girdikleri laf yarışında birbirlerine galebe çalmaya çalışıyorlardı. Kaymakam ise dakikalardır süren tartışmayı kemal-ı hilm ve sabırla dinliyor, bu söz cenginin nereye gideceğini merak ediyordu. Adamlardan şişman ve uzun boylu olanı:

- Efendi, benim dedem bu kazaya iki cami, bir mektep, iki şadırvan ve bir sağlık ocağı kazandırmış bir şahsiyettir. Ve dahi şimdi ismini bile unuttuğumuz onlarca hayır işi... Bizim cömertliğimiz atadan gelir. Sizinki gibi sonradan görme değildir.
- Sen bunamışsın. Bugün bizim servetimiz yaptığımız hayırlar neticesinde Cenab-ı Hakk'ın bize ihsan ettiği bereketin bir mahsulüdür. Sizin sülaleniz daha bu kazada peyda olmamış iken buların imar edilmesine önyak olan benim büyük dedelerimdir. Saydırma şimdi bana sadaka-i cariyelerimizi.
- Say bakalım Fırıncızade, görelim bir elin parmaklarını geçecek mi?

- Biz sizin gibi görmemiş değiliz, âsarımızı öyle her yerde, hem de devletin bir büyüğünün önünde böbürlene böbürlene sayacak gafillerden değiliz.

Tam bu sırada Kaymakam dayanamayıp söze girdi:

- Efendiler, kavgaya hacet yoktur. İki ailemizin de ilçemizin imarına, tefrişatına ve tezyinatına hayli katkıda bulunduklarını bilmeyen yoktur. Bu hususta ben bir yarışa, bir kıyasa lüzum görmüyorum ama sadece bir soyadı yüzünden verilen bir kavgayı da derk etmekte zorlanıyorum. Soyadınızın “Eliaçık” olması bu kadar mühim midir hakikaten, diye sordu. Kısa boylu, yuvarlak çeneli, pos bıyıklı adam hemen atıldı:
- Kaymakam Beyim, “Eliaçık” soyadını bir dost meclisinde ilk ben zikrettim. Ama bu Çoruhlu Ağa'nın kulağına şıppadanak nasıl ulaştıysa sağda solda “Bizim soyadımız ‘Eliaçık’ olacak” der dururmuş. Bu soyadı tabi ki bizim eli açık, gönlü geniş ailemizin hakkıdır ve bize yaraşır. Diğer adam dayanamadı:
- Bak hele şuna! Nereden senin hakkın oluyormuş? Daha senin böyle bir kanundan haberin bile yok iken ben “Eliaçık” soyadını ihtiyar etmiştim zaten. Kaymakam artık dayanamadı.
- Efendiler, ikinizin de mensubu olduğu aileler ilçemizin güzide aileleridir. Ama bu soyadı mevzu beni hayli yordu. Kanunun verdiği mühlet 2 Temmuz'da doluyor. Soyadınıza karar verdiniz veriniz, vermezseniz hem cezaya maruz kalır hem de Kaymakamlıkça verdiğimiz soyadına razı olursunuz. Kanun sarihtir. Bu

mesele burada kapanmıştır. Bundan ötesi sizin takdirinizdir. Artık müsaade buyursanız birikmiş evrakla ilgilenmem icap ediyor, diyerek bir nevi kapıyı gösterdi. Kaymakamdan istediklerini koparamayan inatçı adamlar zıpkın gibi ayağa kalkıp önlerini ilikledi, teşekkür edip mülki amirlerini nazikçe selamladıktan sonra dışarı çıktılar.

Laf cambazı iki adam yüzünden kafası kazan gibi olan kaymakam, derin bir “of” çektikten sonra tetkik edilmek üzere kenarda duran Soyadı Kanunu dosyalarını önüne çekti. Kanunun neşredilmesiyle birlikte -ama hususiyile son üç ayda- Kaymakam köylere memurlar salmış, vatandaşı kendilerine birer soyadı almaya çağırıyordu.

Yeni kurulan bir devlette, yeni bir düzen inşa ediliyordu. Her Türk vatandaşı kanunun deyişiyle “öz adından başka soyadını da taşımay”a” memur edilmişti. Ama her köklü değişim gibi bu da sancısız ve kolay olmuyordu. Herkes soyadını kendisi seçtiği için insanların bütün mahfuz duyguları ortaya çıkmıştı.

Dünyanın en cimrileri “Eliaçık”, dünyanın en korkakları “Yürekli”, dünyanın en tembelleri “Çalışkan” gibi soyadları almak için sıraya girmişlerdi. Savaştan kaçanlar “Kahraman”, namertliğin kitabını yazacak adamlar “Yiğit” olabiliyordu. Kanunca memnu kılınmış soyadını talep edenler, soyadında uzlaşamayan karı-kocalar, zaten birer soyadı sahibi olduklarını iddia edip o soyadının kendilerine verilmesini isteyen Balkan ve Kafkas göçmenleri, lakaplarını kâfi görüp hiçbir soyadı almamakta direten dikkafalı aileler Kaymakamdan medet umup kapısını biteviye aşındırır olmuşlardı. Hele bir de deminki misalde olduğu gibi

rakip ailelerin aynı soyadı üzerine niza tutuşmaları yok mu, tam bir sabır imtihanıydı.

Bir soyadını yalnız kendi ailesine almak için rüşvet imasında bulunanlar bile çıkıyordu. Soyadı Kanunu yüzünden öyle bunalmıştı ki, bazen şeytan “al defteri kâğıdı eline, yaz herkesin soyadını kafana göre” diyordu ki zaten şimdi açtığı dosyada köylere giden nüfus memurları tam da bunu yapmışlardı. Kaymakam, kanunen edebe aykırı ve gülünç soyadı verilemeyeceği için her gün bir evvelki gün verilen soyadlarını gözden geçiriyor ve kanunun özüne aykırı bulduğu soyadlarını tespit edip bunlar konusunda Nüfus Müdürünü ve memurları ikaz ediyordu. Kanun tatbik edilmeye başladığından beri işi gücü bırakmış, bununla ilgilenir olmuştu.

Her gün kontrol ettiği soyadlarından yola çıkarak verilmemesini istediği yüzlerce soyadından oluşan uzun bir listesi bile olmuştu. Buna rağmen her gün yeni bir tuhaf soyadıyla karşılaşılıyor, o tuhaf soyadını alan aile için iş işten geçmiş olsa bile başka aileler mağdur olmasın diye o soyadı “memnu soyadları listesi” ne dahil ediyordu. Halkın kısm-ı azamının okuma-yazması yoktu. Soyadı konusunda bir fikri olan aile de çok azdı. Bu bakımdan iş büyük ölçüde memurun vicdanına kalıyordu.

O yüzden okuma-yazması olmayan bir vatandaş kendisine “Kılıç” soyadını uygun görmüşken memurun “Kazma” soyadını tescil etmesi şaşırtıcı olmuyordu. Gittiği evde yemeğin yanında çok taze ekmek çıkaran aileye “Taze”, “bir soyadı belirlediniz mi” sorusu üzerine “yok” cevabı veren aileye “Cevabıyok”, fakir bir aileye “Donsuz” soyadları verilmişti mesela. Gene bunlar bir noktaya kadar makul addedilebilirdi. “Korkak,

Dolgun, Fıstık, Zompur, Abaza, Zort, Kılıbacak, Davar, Emzik, Eşekçalan, Delik, Göbek, Geber”e ne demeliydi? Kaymakam her gün “Tövbe tövbe, tövbe estağfurullah, hay Allah, fesuphanallah, la havle” nidalarıyla dosyaları okuyor, memurlara bu soyadlarını hangi saiklerle verdiklerini soruyor, mukni cevap alamaz ve art niyet sezerse haklarında tahkikat başlatıyordu.

3 Temmuz 1936. Kanunun vatan-daşlara tanıdığı süre sona ermişti. İki yıllık süre zarfında kendisine bir soyadı seçip bildirmeyenler için soyadı tayin yetkisi mülki amirlere geçmişti. Kaymakam, nüfus müdürü ve ilçe idare kurulu azaları önlerinde yığınla dosya, geçen iki senenin muhasebesini yapıyorlardı. Kaymakam, Nüfus Müdürüne soyadı almayan aile kalıp kalmadığını sordu. Müdür, işinin hakkını veren gayretli bir daire amiriydi.

On dokuz ailenin soyadı almadığını belirterek önceden hazırlamış olduğu dosyayı Kaymakama uzattı. Kaymakam dosyadaki isimlere tek tek baktı. Zevattan bir tanesi dikkatini çekti. Olur olmaz her şeye dilekçe veren, idareden alamadığı akçeli işler olduğu zaman sağda solda dedikodu yapıp iftira atan, siyasetçilerin koltuğunun altından çıkmayan, memurları işinden gücünden alıkoyan, Kaymakamı defalarca Ankara’ya şikâyet edip iki kez haksız soruşturma geçirmesine sebep olup bir keresinde de açık açık tayinini başka ilçeye çıkarmakla tehdit eden, ilçenin varlıklı esnaflarından Tefikzâde Tosyalı Mümtaz Bey adında biriydi bu. Aslında çok fakir bir aileden geldiği, babasının vaktiyle eşek sırtında süt ve yoğurt satarak geçimini temin ettiği, babasının süt sattığı eşeğin sıpası yanında olmadığına eşek huysuzlandığından babasının

görev vermesiyle küçük Mümtaz’ın, ipini tutarak sürekli yanında taşıdığı sıpayla babasıyla mahalle mahalle dolaşıp süt sattığı anlatılır dururdu. O kadar ki “Ne o, ikiz kardeşin mi?” diye takılanlar olur, her defasında babasına içten içe kızdığı halde babasının “ekmek parası oğlum, uyma sen onlara” ikazıyla sakinleşir, sıpasının ipine daha bir sıkı sarıldığı dilden dile anlatılırdı.

Hatta bu sütçülük işi yüzünden o vakitler arkadaşları tarafından “Süttoğlan” diye çağrıldığı, kendisiyle alay edilmesinden hoşlanmadığı için de herhangi bir arkadaş grubuna dâhil olamadığı söylenirdi. Yine söylendiğine göre, Mümtaz Bey geçmişinden asla bahsetmez, bahsedilmesinden hazzetmez, hele ki konu, sıpası yanında babasıyla süt sattığı günlerden açılırsa geçmişini ısrarla inkâr ederdi. Süt sattığı günler o kadar onuruna dokunurdu ki, sokakta süt satan bir gariban görse yüzünü çevirip bakmaz, kimseciklerin olmadığı ortamlarda bile sokak sütçüsünden süt almazdı. Çünkü süt ona unutmak istediği sefalet ve fakirlik içinde geçen geçmişini, daha doğrusu alaya alındığı, -ona göre- utanılacak çocukluk günlerini hatırlatırdı.

Dosyadaki bu ismi gördüğünde tebessüm eden Kaymakam aklından geçeni yapıp yapmama konusunda önce kısa bir tereddüt yaşadı. Lakin Kanun hükmü açıktı: “Kendiliklerinden soyadı seçmeyenler... hakkında karar vermek salahiyeti ana kütüğün bulunduğu yerin en büyük mülkiye memuruna...” aitti. Eee devletin verdiği vazifeyi savsaklamak, yetkiyi kullanmamak olmazdı. Kaymakam eline kalemi aldı, Hüsnü oğlu Tosyalı Mümtaz Bey’in karşısında boş duran adı-soyadı kısmına yüzüne takındığı muzip ifadeyle yazdı: Mümtaz SÜTÇÜOĞLU.